

Kuka keksi globalisaation? Maailmanjärjestelmä- ja globalisaationäkökulman vertailua

---

KARI NYSSÖLÄ

Johdanto

Globalisaation kehitystä, olemusta ja vaikutuksia on tarkasteltu kirjallisuudessa runsaasti. Vähemmälle huomiolle on jäänyt maailmanjärjestelmäkoulukunnan tulkinnat maailmantalouden kehityksestä, jossa globalisaatio niveltyy osaksi kapitalismin historiallista laajenemista ja siihen liittyvään vertikaaliseen työnjakoon maailmantalouden sisällä.

Maailmanjärjestelmäkoulukunta syntyi 1960- ja 1970-lukujen taitteessa eli ennen kuin globalisaatiosta alettiin yhteiskuntatieteissä puhua sen nykyisessä merkityksessä. Koulukunnan ajatteluun kuuluu lähtökohtaisesti näkemys maailmanlaajuisesti leviävästä kapitalismista, joten koulukuntaa voidaan pitää globalisaatioteorioiden edelläkävijänä. Toisaalta maailmanjärjestelmänäkökulmassa globalisaatio ei edusta mitään erityistä vaihetta kapitalistisen maailmantalouden laajenemisessa. Tämä nostaa esille kysymyksen siitä, että mistä globalisaationäkökulman ja maailmanjärjestelmänäkökulman erot johtuvat, miten ne ilmenevät ja mitä niillä on annettavaa toisilleen.

Artikkelissa käsitellään näitä kysymyksiä erityisesti kahden teeman kautta, jotka kiinnittyvät yhtäältä historiallisen tarkastelun lähtökohtiin ja toisaalta valtioiden asemaan kansainvälisessä järjestelmässä ja siihen liittyvään poliittiseen ulottuvuuteen. Kysyvät teemat on valittu tarkastelun sen perusteel-

la, että niissä tiivistyy maailmanjärjestelmänäkökulman ja globalisaationäkökulman keskeiset ja perustavanlaatuiset erot. Lyhyesti ilmaistuna maailmanjärjestelmänäkökulmassa korostuu pitkän aikavälin historiallinen tarkastelu, jossa tavoitteena on kuvata laadullista muutosta kansallisvaltiovetoisessa maailmanjärjestelmässä. Globalisaationäkökulmassa puolestaan korostuu muutoksen dynaamisuus, nopeus ja laajuus sekä globaalien hallintamallien merkityksen kasvu.

Maailmanjärjestelmänäkökulma muodostaa kohdittuun yhtenäisen käsitteellisen viitekehyksen oman aihepiirinsä tutkimuksessa. Sen sijaan globalisaatioteoriat eivät ole yhtenäinen kokonaisuus, eivätkä ne lähtökohtaisesti aina edes tulkitse globalisaatiokehitystä samansuuntaisesti. Tässä artikkelissa teoriaperustoja on kuitenkin käytännön syistä pelkistetty, jolloin puhutaan yksinkertaisesti kahdesta erilaisesta teoriasuuntauksesta eli maailmanjärjestelmänäkökulmasta ja globalisaationäkökulmasta.

Tarkastelu rajautuu siten, että maailmanjärjestelmänäkökulmaa peilataan suhteessa globalisaationäkökulmaan, jolloin tulkinnan viitekehys nousee nimenomaan maailmanjärjestelmänäkökulmasta. Toisin sanoen, tavoitteena on avata maailmanjärjestelmänäkökulmaa suhteessa globalisaatioon, mutta ei niinkään tarkastella globalisaatiota itseään.

Maailmanjärjestelmänäkökulman tuominen mukaan globalisaatiotulkintoihin on perusteltua, koska

aiheen käsittely laajentaa globalisaatioon liittyviä tulkintoja. Lisäksi maailmanjärjestelmäkoulukunnan – jonka tuotantoa on varsin vähän tarkasteltu kotimaisessa kirjallisuudessa – ajatukset ansaitsevat tulla paremmin tunnetuiksi. Artikkelin tarkastelutema tiikka nostaa esille myös mielenkiintoisia skeemoja, joiden avulla maailmanjärjestelmänäkökulmaa voidaan kehittää eteenpäin.

Maailmanjärjestelmänäkökulma

Maailmanjärjestelmäkoulukunnan keskeinen hahmo on Immanuel Wallerstein (s. 1930), joka loi maailmanjärjestelmänalyysinsä perustan jo 1970-luvun alussa. Maailmanjärjestelmänalyysin perusajatuksena on tarkastella maailmantaloutta globaalina ja historiallisesti rakentuneena kokonaisuutena eli maailmanjärjestelmän muotona, jossa kullakin alueella on tehtävänsä sen mukaan, kuuluko se ydinalueeseen, periferian tai näiden välimaastoon jäävään semiperiferiaan.

Ydinalueet ovat vauraita ja niihin on keskittynyt pääomia, osaamista ja edistynyttä teknologiaa edellyttävää tuotantoa. Periferia-alueet ovat puolestaan vähän kehittyneitä ja niiden tehtävänä on maailmantaloudessa tuottaa halvalla elintarvikkeita, raaka-aineita ja vähäisen jalostusasteen tuotteita ydinalueille. Semiperiferia sijoittuu näiden alueiden väliin, ja sillä on pyrkimys nousta ydinalueeksi mutta toisaalta riski taantua periferiaksi. (Wallerstein 1974, 249-250; 2002, 16, 18, 96-97; 2005, 28.)

Wallerstein puhuu tuotannossaan nimenomaisesti maailmanjärjestelmänalyysista, koska kyseessä ei ole niinkään teoria vaan metodi, jonka avulla tutkitaan sosiaalista muutosta (ks. Gellert ja Shefner 2009, 197; Goldfrank 2000, 150-151). Wallersteinin analyysin kohteena on nykyinen maailmanjärjestelmä eli kapitalistinen maailmantalous. Muita maailmanjärjestelmän muotoja ovat poliittisen keskuksen sisältävä imperiumi sekä vastavuoroiseen vaihtoon perustuva esikapitalistisen ajan minisysteemi (Wallerstein 2005, 16-17, 99). Kirjallisuudessa kuitenkin puhutaan usein teoriasta tai näkökulmasta. Myös tässä artikkelissa käytetään termiä maailmanjärjestelmänäkökulma.

Wallersteinin (1974, 347) mukaan maailmanjärjestelmä on sosiaalinen järjestelmä, jolla on rajat,

rakenteet, jäsenryhmät, legitimaatiosäännöt ja sisäinen yhtenäisyys sekä oma elinkaarensa. Hän näkee kapitalistisen maailmantalouden historiallisen kehityksen 500-vuotisena jaksona, jonka alku ajoittuu ”pitkälle 1500-luvulle” (1450 – 1640). Maailmantalouden rakenteen kolme positiota – ydin, periferia ja semiperiferia – olivat vakiintuneet noin vuoteen 1640 mennessä. Vuosien 1650 – 1730 aikana – systeemin laajuisen taantumana aikana – eurooppalainen maailmantalous yhtenäistyi ja siirtyi kehityksensä toiseen vaiheeseen. Taantuma pakotti supistamaan taloudellista toimintaa ja vähensi suhteellisia voittoja. Ydinmaat – Englanti, Hollanti ja Ranska – kävivät merkantilismin keinoin kamppailua hegemonisesta asemasta. (Wallerstein 2002, 18, 25-27.)

Kolmannessa vaiheessa (1730-1840) maatalouskapitalismin rinnalle nousi teollinen kapitalismi, joka levisi maantieteellisesti koskemaan koko maailmaa. (Wallerstein 2002, 27-28; ks., Wallerstein 1989.) Wallerstein on ulottanut systemaattisen tarkastelunsa (Wallerstein 1974; 1980; 1989; 2011) toistaiseksi neljanteen vaiheeseen, joka ajallisesti liittyy osittain edelliseen vaiheeseen. Neljännessä vaiheessa kapitalismin sai tuekseen geokulttuurisen rakenteen eli keskusta-liberalistisen ideologian vuosien 1789-1914 välillä (Wallerstein 2011).

Kaikista maailmanjärjestelmäteoreetikoista Wallerstein on tunnetuin ja hän myös kehittänyt maailmanjärjestelmäajattelua kaikkein pisimmälle. Tämän vuoksi häneen myös usein viitataan tässä artikkelissa. Wallersteinin kehittämään maailmanjärjestelmärakennelmaan kuuluu edellä kuvattujen työnjakokategorisoinnin lisäksi muun muassa ydinmaiden hegemoniakamppailut, antisysteemiset liikkeet maailmantalouden vastavoimana, rakenteellinen rasismi ja seksismi osana maailmantalouden kehitystä, universaalisuuden ja partikularismin vuorovaikutus, ideologiat kapitalismin geokulttuurisena viitekehyksenä sekä ennustukset kapitalistisen maailmanjärjestelmän romahtamisesta.

Wallersteinin ohella keskeinen maailmanjärjestelmäkoulukunnan uranuurtaja on Andre Gunder Frank (1929 – 2005). Frank edustaa alkujaan 1950-luvun lopulla esille nousutta riippuvaisuusnäkemystä, josta on käytetty myös ilmaisua ’epätasainen kehitys’ (*uneven development*). Se haastaa tuon ajan vallitsevan modernisaatio-developmentalistisen näkemyksen, jossa myöhään kehittyneet yh-

teiskunnat nähtiin luonteeltaan dualistisina. Tämän näkemyksen mukaan traditionaalisiin ja takapajuisiin yhteiskuntiin oli sisäänrakentunut rinnakkainen moderni teollinen enklavi. Dualismiin johtaneita tekijöitä olivat progression tai kommunikaation puute tai perinteiset feodaaliset käytännöt. (Chew ja Lauderdale 2010a, 2-3.)

Riippuvaisuuskoulukunta puolestaan näki dualismin syyn olevan modernin teolliseen enklaavin kehittämisessä, joka käytti hyväkseen vähän kehittyntä ”takamaata”. Analogisesti voidaan ajatella, että kehittyntä metropoliittinen (ydin)valtio kehittyi vähän kehittyneen periferisen kansallisvaltion kustannuksella. (Mt.)

Frank kyseenalaisti vuosina 1966 ja 1967 julkaistuissa artikkeleissaan (Frank 1966/2010; 1967/2010) myös modernisaatioteorioille ominaisen ajattelun, jossa jokainen yhteiskunta käy läpi tietynlaisen kehitysvaiheen (ks. Radice 2010, 26). Frank (1967/2010, 33) siteeraa tässä yhteydessä Rostow’ia (1960), joka erottaa seuraavat taloudellisen kasvun kategoriat: 1) traditionaalinen yhteiskunta, 2) ennakko-ehdot nousulle, 3) nousu, 4) liike (*drive*) kohti kypsyyttä sekä 5) korkean massakulutuksen aika. Frank näkee tämänäyttypisen vaiheittaisen ajattelun ongelmallisena, koska sille ei löydy empiiristä tukea. Lisäksi vaiheittainen kehitysjajattelu ei kykene erittelemään kehittyvien maiden erilaisia historiallisia kehityskuluja (Mt., 34). Sen sijaan Frank korostaa sosiaalisen muutoksen kokonaisuuden ymmärtämistä: kehittymättömyys (”takapajuisuus”) on näin yhden historiallisen prosessin eli kapitalismin kehityksen tulosta (mt., 65; Frank 1966/2010, 9).

Myöhemmässä tuotannossaan, jota Frank kutsuu ”Mark-II”-vaiheeksi, hän kyseenalaistaa aiempia näkemyksiään. Lisäksi hän kritisoi Wallersteinin maailmanjärjestelmänalyysin perusteita. Tätä ennen Frank teki yhteistyötä Wallersteinin, Samir Aminin ja Giovanni Arrighin kanssa mutta intellektuaalinen side heihin katkesi 1980-luvun lopussa, jolloin Frank alkoi tehdä yhteistyötä Barry Gillsin kanssa. (Chew ja Lauderdale 2010b, 76-77.)

Frank on sitä mieltä, että Wallersteinin tulkinta kapitalistisen maailmanjärjestelmän alkamisajankohdasta on väärä. Siinä missä Wallerstein korostaa 1500-luvun merkitystä prosessin aloituspisteenä, niin Frank yhdessä Gillsin kanssa (esim. Gills ja Frank 1990), näkee maailmanjärjestelmän viiden tuhannen

vuoden mittaisena periodina. Tähän ajanjaksoon on sisällytetty alueiden välistä kauppaa, poliittista vuorovaikutusta, keskusta-periferia-rakenteita, hegemonia- ja kilpailuasetelmia sekä syklistyyttä taloudellisessa kehityksessä. (Frank ja Gills 1992/2010; 2002/2010.)

Wallersteinin 500-vuotinen kapitalistinen maailmantalous ei siis ole mikään erityinen vaihe maailmanjärjestelmän historiassa, vaan moderniin kapitalismin piirteitä on ollut maailman historiassa pitkän ajan. Frank ei näin korosta murroksia vaan hidasta (siis Wallersteinin aikajännettäkin hitaampaa) kehitystä. Frank ei myöskään pidä kapitalismia itseään erityisen poikkeuksellisenä tuotantomuotona, vaan korostaa kaupankäynnin ja tuotannon historiallista luonnetta. Lisäksi Frank tulkitsee Euroopan merkityksen vähäisempänä kuin Wallerstein. (Mt.) Erityisesti Frank korostaa Aasian historiallista merkitystä maailmantaloudessa. (2005/2010).

Muita maailmanjärjestelmäkoulukunnan edustajia ovat muun muassa Giovannin Arrighi (1937 – 2009) ja Christopher Chase-Dunn (s. 1944). Arrighi on muun muassa jäsentänyt kapitalistisen maailmanjärjestelmän pitkän historiallisen kehityskaaren (Braudelin *longue durée*) pienempiin analysoitaviin yksiköihin, jotka hän määrittelee kasaantumisen systemaattisiksi sykleiksi. Syklin luonteeseen kuuluu se, että se edustaa koko järjestelmää eikä vain sen osaa. Arrighi erottaa kaikkiaan neljä tämänäyttypistä sykliä: Genovan sykli 1400-luvulta 1600-luvun alkuun, Hollannin sykli 1500-luvun lopulta pitkälti 1700-luvulle, Britannian sykli 1700-luvun loppupuolelta 1900-luvun alkuun sekä Yhdysvaltojen nykyinen sykli 1800-luvun lopulta nykyaikaan. Jokainen sykli koko ajan tullut lyhemmäksi, mutta Yhdysvaltojen sykli on kuitenkin kestänyt noin sata vuotta. Systemaattisen syklin kypsään vaiheeseen kuuluu se, että syklin keskusalueet kokevat rahoitusmarkkinoinhin pohjautuvan (*financial*) laajentumisen. Samalla rahoitusmarkkinaperustainen laajeneminen on merkki siitä, että kyseinen sykli on päättymässä. (Arrighi 2010, xii-xiii, 6-8.) Yhdysvallat on itse asiassa jo ohittanut tämän vaiheen, koska ”maailmanpankin” rooli on siirtymässä yhä enemmän Kiinalle.

Chase-Dunn on tuotannossaan tarkastellut eri alueilla tapahtuvan kaupungistumiskehityksen ja imperiumeiden alueellisen kehityksen samanaikaisuutta laajalla alueella, joka kattaa Itä-Aasian, Länsi-

Aasian ja Pohjois-Afrikan suunnilleen neljän tuhanen vuoden ajalta. Chase-Dunnin maailmajärjestelmäajattelussa lähtökohtana on, että huolimatta kaupunkien ja alueiden keskinäisestä etäisyydestä, niiden kehitysvaiheet noudattavat samantyyppistä syklistyyttä. Yhteisenä selittävänä taustatekijänä on asukastiheyden voimakkuus: mitä enemmän asukkaita ja mitä tiheämpi on asutus, sen voimakkaampi on alue tai kaupunki. Asukastiheys kertoo kyvystä elättää suurta joukkoa väestöä sekä myös kyvystä käydä menestyksestä sodankäyntiä. (Ks. Chase-Dunn ja Hull 1997; Chase-Dunn ja Manning 2002.)

Maailmanjärjestelmäsuuntausten vahvuutena on se, että ne pyrkivät selittämään sosiaalista muutosta pitkän aikavälin historiallisena tarkasteluna. Samalla ne pyrkivät irtaantumaan universaaleista, historiallisia ajanjaksoja määrittävistä ja kategorisoivista painotuksista (esim. antiikki, renessanssi, uusi aika, moderni jne.), jotka usein ennakoehdollistavat ilmiöiden ja muutosten tulkintaa.

Toisaalta maailmanjärjestelmäsuuntausten lähtökohtana on ollut enemmän tai vähemmän marxilainen ajattelu ja niiden tulkinnoissa on rakenteisiin sidottua jäähmyyttä. Maailmanjärjestelmänäkökulmaa on arvosteltu myös siitä, että se jättää kulttuuriset tekijät vähälle huomiolle (esim. Ray 2007, 23). Lisäksi maailmanjärjestelmäsuuntauksissa ollaan usein perimmäisten kysymysten ääressä eli mikä aiheuttaa maailmassa köyhyyttä, eriarvoisuutta ja epäoikeudenmukaisuutta. Nämä seikat ovat omiaan suuntaamaan maailmanjärjestelmäkoulukunnan ajattelua varsin dogmaattiseen suuntaan, jossa maailma nähdään staattisena ja yksiulotteisena.

Globalisaatio ja geopolitiikka

Globalisaatio on monitasoinen ja laaja kokonaisuus. Heldin ja McGrew'n (2005, 9) mukaan globalisaatio tarkoittaa ”mannerten välisen sosiaalisen vuorovaikutuksen virtojen ja käytäntöjen lisääntymistä, kasvua, kiihtymistä ja aiempaa suurempaa merkitystä”. Globalisaatioon voidaan katsoa kuuluvan muun muassa seuraavat Chase-Dunnin (1999, 190-193) erottamat ulottuvuudet: yhteiset ekologiset seuraamukset, kulttuurinen globalisaation (viitataan muun muassa länsimaisten arvojen ja institutionaalisten käytäntöjen leviämiseen), kommunikaation globa-

lisoituminen (tieto- ja viestintäteknikka), talouden globalisoituminen sekä poliittinen globalisoituminen (viittaa ylikansallisiin globaaleihin hallintarakenteisiin).

Myös maailmanjärjestelmänäkökulma on lähtökohtaisesti globaalisti virittynyt. Sen suhde globalisaatioteorioihin (esim. Held ja McGrew 2005; Ghemawat 2011, Giddens 1995; Ray 2007; Stearns 2009) ja nykyglobalisaatioon on kuitenkin monitasoinen. Ensinnäkin maailmanjärjestelmänäkökulmassa maailman ymmärretään globaalina sosiaalisena järjestelmänä, joka on organisoitunut työnjaon mukaan erilaisiin osiinsa. Globalisaationäkökulma puolestaan lähtee enemmänkin siitä, että pääomien, tiedon, työvoiman ja ajatusten virtaaminen paikasta toiseen tapahtuu enemmän tai vähemmän hallitsemattomasti, ilman perustuvanlaatuista sosiaalista, poliittista ja kulttuurista kontrollia tai järjestelmätasoisia organisointia.

Maailmanjärjestelmänäkökulmasta hallitsematon globalisaatioprosessi ei siis tarkoita samaa kuin globaalin täyttymyksen saavuttanut maailmanjärjestelmä. Maailmanjärjestelmä pyrkii selittämään sosiaalisen järjestelmän ja sen osien välisiä vuorovaikutussuhteita ja mekanismeja, jotka tuottavat erilaisia ilmiöitä talouden, politiikan ja kulttuurin tasolla. Maailmanjärjestelmä ei siis pelkästään kuvaa prosessia, vaan se pyrkii myös selittämään sen mekanismeja, luonnetta ja kehityskulkua.

Toiseksi maailmanjärjestelmää ja globalisaatiota voidaan peilata suhteessa geopolitiikkaan. Geopolitiikalla viitataan maantieteellisten tekijöiden ja politiikan suhteeseen. Geopolitiikka voidaan nähdä määräävänä tekijänä valtioiden välisissä suhteissa, varsinkin kun sen avulla selitetään suurvaltojen käyttäytymistä. Kun geopolitiikka pidetään merkittävänä tai jopa määräävänä tekijänä valtioiden turvallisuuspoliittisia intressejä ja pyrkimyksiä selitettäessä, niin silloin geopolitiikka yhdistetään poliittiseen realismiin. Toisaalta geopolitiittiset tekijät voidaan käsittää yhdeksi näkökulmaksi muiden joukossa kansainvälisessä politiikassa. (Visuri 2011, 205-206.)

Khanna (2008) on kiteyttänyt globalisaation ja geopolitiikan vastakkaisia piirteitä. Globalisaatio edustaa integraatiota, yhteistyötä, verkostoja, taloutta ja kehitystä. Geopolitiikkaa puolestaan leimaa hallinta, konflikti, hierarkia, politiikka, pessimismi ja fatalismi. (Mt., xxi.) Toisella tavalla ilmaistuna

globalisaatiok kehitys on eräänlainen maailmanpolitiikan ”kuumemittari”, joka kuvastaa mihin suuntaan taloudellispoliittinen kehitys on kulkemassa. Geopolitiikka puolestaan kertoo siitä, miten kansainvälispoliittiset vuorovaikutus- ja intressiristiriidat ja konfliktit ovat johtaneet pitkällä aikavälillä kulloiseenkin poliittistaloudelliseen tilanteeseen. Maailmanjärjestelmänäkökulmassa käydään läpi samantyyppisiä geopolittisia kehityskulkuja, mutta ne nivoutuvat myös geokulttuuristen rakenteiden osaksi, joista keskeisessä asemassa ovat olleet 1800- ja 1900-luvun ideologiset suuntaukset.

Maailmanjärjestelmänäkökulma osuu näin suurin piirtein globalisaatioteorioiden ja geopolittisen lähestymistavan välimaastoon. Globalisaatioteorioita ja maailmanjärjestelmää yhdistää globaali perusvire, kun taas niitä erottaa toisistaan erilaiset painotukset suhteessa globaalin järjestelmän organisoitumistasoon. Geopolitiikkaa ja maailmanjärjestelmää puolestaan yhdistää kansainvälispoliittisten asetelmien merkitys, mutta erottavana tekijänä on geokulttuuristen ja ideologisten rakenteiden erilainen painottaminen.

Historiallisen tarkastelun luonne

Kolmanneksi maailmanjärjestelmänäkökulmaa leimaa vahva historiallinen ote, mikä tekee jossain määrin eroa lähimenneisyyden tarkasteluun keskittyviin globalisaatioteorioihin. Ranskalaisen *Annales*-koulukunna perinteiden mukaisesti maailmanjärjestelmänalyysi toi globaaliin kapitalismin tarkasteluun sofistikoituneen ”historiallisen sosiologian” näkökulman, jossa painotetaan episodimaisen ja tapahtumaorientoituneen historiakäsityksen sekä universaalien yleistysten sijaan taloudellisten sosiaalisten ja poliittisten rakenteiden laadullista muutosta ja erityisesti pitkän ajan historiallista tarkastelua. (Goldfrank 2000, 161; Radice 2009, 27.)

Globalisaation ajatellaan usein syntyneen nykymuodossaan suurin piirtein 1990-luvun taitteen jälkeen, kun tieto- ja viestintäteknologia alkoi voimakkaasti kehittyä ja sosialismin romahdus avasi maailman globaaleille markkinoille ja kaupankäynnille. Globalisaatiohistorioitsija Peter N. Stearns (2009) kuitenkin näkee globalisaation pitkän prosessin tuloksena, jonka eri vaiheet ovat olleet perus-

tana seuraavalle vaiheelle. Monet globalisaatioon liittyvät elementit, kuten verkottunut kaupankäynti, tautien leviäminen ja siirtolaisuus ulottuvat jo vuosituhannen päähän. Stearn erottaakin kolme eri vaihtoehtoa globalisaation synnylle. Ensimmäinen ajoittuu noin vuodelle 1000, jolloin alueiden väliset verkostot alkoivat aiempaa voimallisemmin edistää kaupankäyntiä sekä teknologian ja tapojen leviämistä varsinkin lännen ja Aasian välillä, mutta myös Afrikan suuntaan. (Mt.)

Seuraava vaihe alkaa noin vuodesta 1500. Amerikan löytymisen myötä Atlantille ja Tyynelle merelle syntyi kauppareittejä ja samalla kehittyi uudenlaisia, ammattimaisesti organisoituja kaupankäyntiorganisaatioita. Myös uudet ruokalajit samoin kuin uudet taudit levisivät. Samalla syntyi myös uudenlainen maailmanjärjestelmä, joka loi globalisaatiolle siihen luonteenomaisesti liittyvän eriarvoistavan tendenssin. Uudenlainen kulutuskulttuuri alkoi myös levitä kun teollinen tuotanto levitti uudenlaisia hyödykkeitä yhä enemmän yhteiskunnallista eliittiä laajemmille kansaryhmille. (Mt.)

Vuodet 1000 ja 1500 edustivat vielä kuitenkin globalisaation esiastetta, eräänlaista ”protoglobalisaatiota”, joskin ne olivat perustana täysglobalisaation toteutumiseen, jonka alkamisen Stearn sijoittaa noin vuoteen 1850. Tuolloin alkoi teknologisen kehityksen ja leviämisen voimakas kiihtyminen, kommunikaatiomahdollisuuksien paraneminen, kansainväliseen kaupankäynnin ja siirtolaisuuden voimakas kasvu sekä uusien poliittisten ja kulttuuristen (mm. Japani) alueiden integrointi globaaliin kehitykseen. Globalisaatiok kehitys on jatkunut tästä eteenpäin aina meidän päiviimme asti. (Mt.)

Ensimmäisen ja toisen maailmansodan välillä globalisoitumisk kehitys tosin vaimeni protektionismin ja kansallismielisyyden voimistumisen myötä, mutta toisen maailmansodan jälkeen globalisaatio lähti jälleen etenemään. Uusia sodan jälkeisen ajan globaaleja kehityslinjoja ovat olleet kommunikaatio- ja kuljetusvälineiden kehitys, kulttuurinen globalisaatio ja englanninkielen vahvistunut asema sekä ympäristöongelmien globalisoituminen. (Mt.)

Maailmanjärjestelmänäkökulmasta keskeinen seikka globalisaation pitkän ajan historiallisessa tarkastelussa on globalisaatioon liittyvä eriarvoistumisk kehitys, joka kiinnittyi globalisoitumisprosessiin jo 1500-luvulla alkaen (Stearns 2009, 72-74). Lähtö-

kohtana oli alueiden väliseen työnjakoon perustuvat erot taloudellisessa, sosiaalisessa ja poliittisessa kehityksessä. Maailmanjärjestelmänäkökulman mukainen jako ydinalueisiin, semiperiferiaan ja periferiaan pyrkii paljolti juuri selittämään sitä, miksi maailmassa on kaikesta vauraudesta ja kehityksestä huolimatta edelleen syvälle juurtunutta köyhyyttä, eriarvoisuutta ja sortoa. Tämän perusteella maailmanjärjestelmänäkökulma on leimaantunut marxilaiseksi suutaukseksi, vaikkakaan se ei anna täyttä kuvaa esimerkiksi Wallersteinin ideologisista lähtökohdista (ks. Goldfrank 2000, 192).

Maailmanjärjestelmänäkökulman historiallisuus muistuttaa siitä, että globalisaation usein liitetty eriarvoistuminen ei ole suinkaan aikamme tuote, vaan se on keskeinen rakenteellinen ominaisuus maailmantaloudessa. Esimerkiksi Van Hamme ja Pion (2012) ovat empiiristen talousvirta- ja verkostanalyysien perusteella todenneet, että maailmantaloudessa vallitsee edelleen vahva jako ytimeen ja periferiaan. Ydinmailla on yhä korkea asema maailmantalouden työnjaossa ja niiden keskinäinen vaihto on hyvin vilkasta. Periferiset maat ovat edelleen keskittyneet tuottamaan raaka-aineita, eivätkä ne ole mukana kiinteissä maaryhmissä ja niillä on asymmetrinen suhde ydinmaihin. (Van Hamme ja Pion 2012, 77.)

Ytimen ja periferiaan välissä on erottavissa kaksi erilaista semiperiferisen maan ryhmään. Ensimmäinen muodostui lähes ytimeen integroiduista, pääasiallisesti keskieuropalaisista maista, jotka hyötyvät keskitason teknologian viennistä. Toinen ryhmä muodostuu isoista maista, joilla on merkittävä asema oman alueensa keskuksena, kuten Brasilia Etelä-Amerikassa, Kiina itäisessä Aasiassa ja Intia eteläisessä Aasiassa. Niiden aseman vahvistumista maailmantaloudessa on edistänyt suojeltu sisäinen kehitys. (Mt., 77-78.)

Globalisaation itsestäänselvyttä ja laajuutta on kyseenalaistettu myös maailmanjärjestelmäkoulukunnan ulkopuolella. Pankaj Ghemawat (2011) puhuu ”semiglobalisaatiosta”, joka kuvaa sitä, kuinka vajavaisesti rajattomuuteen, integrointiin ja standardointiin perustuva globaalitalous on toteutunut. Tätä kuvastavat erilaisten globaalien toimintojen alhaiset kansainvälistymisasteet. Suurinta kansainvälistymisaste on hallitusten veloissa, vajaat 40 prosenttia. Sen sijaan esimerkiksi pankkitalutuksissa, media- ja uu-

tistoiminnassa, investoinneissa, viennissä, internetin tietoliikenteessä, aloituspääomissa ja patenteissa se on vain noin viidenneksen tienoilla, puhumattakaan vain muutaman prosentin siirtolaisuudesta. (Mt., 30.)

Lisäksi globalisaatioon epäilevästi suhtautuvat toteavat, että talouden kansainvälistyminen ei ole ilmiönä uusi. Kauppaa on käyty eri alueiden välillä aina vilkkaasti, ja ajanjaksoa 1800-luvun lopulta ensimmäiseen maailmansotaan asti on pidetty eräisä arvioissa globaalimpana kuin omaa aikakauttamme. Lisäksi kauppaa- ja pääomavirrat sekä teknologien leviäminen ovat keskittyneet paljolti OECD-maihin, kun taas vähän kehittyneet maat ovat jääneet etäämmäksi maailmantalouden globalisoitumisesta. Epäilijät korostavat lisäksi, että talous useimmiten luonteeltaan alueellinen ja paikallinen ilmiö. (Esim. Held ja McGrew 2005, 46-65; Ray 2007, 24-26.)

Globalisaation merkitystä korostavat puolestaan toteavat, että globaalien tuotannon arvo on ylittänyt perinteisen kansainvälisen viennin arvon, rahamarkkinat ovat yhdenmukaistuneet, riskit talouden häiriöiden globaalille leviämiselle ovat kasvaneet ja valtioiden talouspolitiikka on yhdenmukaistunut hallitusten omaksuessa kasvavassa määrin uusliberalistisen regimin. (Mt.)

Maailmanjärjestelmänäkökulmasta kiista globalisaation todellisesta laajuudesta ja merkityksestä ei ole kuitenkin erityisen relevantti. Maailmanjärjestelmäajattelussa globalisaatio voidaan toki nähdä synonyymina kapitalismin leviämiselle maailmantaloudessa, joka on jatkunut jo noin 500 vuotta (ks. Robinson 2011, 11-12). Maailmanjärjestelmäteoreettikkojen näkemyksiä ei kuitenkaan voi suoraan yhdistää niihin globalisaatiokriittisiin näkemyksiin, jotka tulkitsevat globalisaation länsimaisen imperialismin ja uusliberalistisen ajattelun leviämisiksi maailmanlaajuiselle tasolle (vrt. Held ja McGrew 2005, 13).

Maailmanjärjestelmänäkökulma näkee globalisaation moniulotteisempänä ilmiönä, jolle on luonteenomaista pitkän aikavälin historiallinen tarkastelu, järjestelmäajattelu ja siihen liittyvä vertikaalisuus sekä valtioiden rooli poliittisina yhteisöinä. Nykyisessä, noin 1900-luvun jälkipuoliskolle sijoituvassa globalisaatiossa ei siis ole mitään uutta. Kyseessä on määrällinen muutos kapitalismin leviämisessä, mutta mitään laadullista, rakenteellisuuteen

viittaavaa muutosta ei ole tapahtunut (ks. Robinson 2011, 13).

Määrällisen ja laadullisen ajattelun erottelu palautuu Weberin ja Marxin tulkintoihin talouden luonteesta. Weber korosti kapitalismin luonnetta vaihdon välineenä, kun taas Marx näki kapitalismin tuotantosuhteen muotona. Weberiläisen näkemyksen mukaan mikä tahansa voiton tarkoituksessa tehty taloudellinen vaihto, esimerkiksi orjan työvoiman riisto, voidaan nähdä kapitalismina, kun taas Marx näki kapitalismin nimenomaan pääoman ja työvoiman välisenä suhteena, joka saavutti täyden muotonsa 1800-luvun teollistumisen myötä. Useimmat maailmanjärjestelmäteoreetikot noudattavat näin paljolti weberiläistä tulkintaa kapitalismista, joka tarjoaa funktionaalisuuteen perustuvan tulkinnan maailmantalouden kehityksestä. (Robinson 2011, 12.)

Maailmajärjestelmänäkökulman korostama rakenteellinen epätasa-arvo heijastaa koulukunnan osin ristiriitaista suhdetta marxilaisuuteen. Maailmanjärjestelmänäkökulman lähtökohdissa on havaittavissa marxilaisia poliittisia vivahteita; koulu-kunta nousi aikanaan vasemmistoradikalismin siivittämänä, jonka agendalle sopi hyvin globaalia eriarvoistumisen syitä ja seurauksia pohtinut tutkimuksellinen ja metodinen lähestymistapa.

Toisaalta maailmanjärjestelmää leimaa systeemi-lähtöisyys, funktionaalisuus sekä teleologisuus, kuten Robinson (2012) muun muassa Zeitliniin (1984, 227) ja Smith'iin (1986) viitaten tuo esille: maailma toimii siten, että jokaisella yksiköllä on oma tehtävänsä kokonaisuudessa, ja historiaa tulkitaan tätä kautta. Historian kulku muuntuu näin herkästi deternimistiseksi; historiaa ei tapahdu, vaan historian on määrä tapahtua, koska maailmanjärjestelmä edellyttää niin tapahtuvan. (Robinson 2011, 16.)

Lisäksi maailmanjärjestelmäajattelua leimaa perustavanlaatuisen näkemys siitä, että kapitalistinen maailmantalous tuottaa järjestelmän automaattisesti eriarvoisuutta, koska sen osat ovat nimenomaan vertikaalisessa suhteessa toisiinsa. Jos tuo suhde olisi horisontaalinen eli tasa-arvoinen, kyseessä olisi jokin toinen maailmanjärjestelmä. Tämän vertikaalisuuteen sisältyvän ehdottomuuden myötä maailmanjärjestelmänäkökulma ei näe juurikaan merkitystä sille, onko riiston ja sorron kohteena orja, talonpoika, työläinen, nainen, etninen vähemmistö,

siirtomaa, raaka-aineriippuvainen kehitysmaa tai mikä tahansa muu vertikaalisen rakenteen heikompi ja hyväksikäytettävä osapuoli. Vertikaalisuuskorostuksen vuoksi maailmanjärjestelmänäkökulma näyttäytyy päällepäin marxilaiselta apparaatilta, mutta pintaa raaputtamalla siitä paljastuu funktionaalinen ja weberiläinen ajattelu, joka (sekin) luo historialliselle kehitykselle varsin ehdottomia tulkintoja.

Toisaalta maailmanjärjestelmänäkökulman historiallinen deterministisyys siirtää todistusvastuun niille globalisaatiotutkijoille, jotka näkevät maailman muuttuneen perusteellisesti viimeisen parin vuosikymmenen aikana. Maailmanjärjestelmänäkökulman ansio onkin siinä, että se suhteuttaa globalisaation merkityksen ja vaikutuksen korostamalla yhä syvälle juurtunutta eriarvoisuutta rikkaiden teollisuusmaiden ja kehittyvien maiden välille. Näin kansainvälinen työnjako, kuten Kuten Held ja McGrew (2005, 53) toteavat, näyttäisi edelleen ”kovin tutulta myös Marxin silmissä”.

Poliittinen ulottuvuus

Globalisaatiokeskustelussa korostuu usein taloudellinen näkökulma. Maailmanjärjestelmäajattelussa poliittinen näkökulma muotoutuu kuitenkin jopa määrääväksi tekijäksi, koska juuri politiikka säätelee, miten valtioita ja alueet organisoituvat maailmantalouden osaksi. Valtiot ovat edelleen keskeisiä poliittisia yhteisöjä, joiden kautta poliittinen ajattelu suodattuu politiikan tekoon kansallisella tasolla ja sitä kautta kansainvälisellä ja globaalilla tasolla. Valtioiden rooli poliittisina yhteisöinä pitää ne keskeisinä toimijoina, vaikka valtiot ovat joutuneet luovuttamaan päätäntävaltaansa useissa, esimerkiksi talouteen tai ympäristöön liittyvissä kysymyksissä.

Globalisaatiokeskustelussa on usein nähty, että kansallisvaltioiden suvereniteetti on heikentynyt ja niiden merkitys on vähentynyt, kun taas ylikansallisten yritysten ja järjestöjen sekä alueiden merkitys on lisääntynyt (esim. Galtung 2010). Toisaalta kansallisvaltioiden asema on edelleen vahva ja ne ovat keskeisiä toimijoita maailmantaloudessa (esim. Martinelli 2005, 255; Ray 2007, 83, 86, 90-91). Kansallisvaltioiden tehtäviin kuuluu keskeisistä hyvinvointipalveluista huolehtiminen, kuten terveydenhuollosta, sosiaaliturvasta ja koulutuksesta. Tämä

perustuu siihen, että vaikka globaalissa maailmataloudessa pääomat ja tavarat liikkuvat vapaasti, niin työvoimaan uusintaminen tapahtuu edelleen paikallisella tasolla (Ray 2007, 83).

Monet maailmanjärjestelmäteoreetikot myös näkevät, että G20 ja WTO:n tapaisten ylikansallisten organisaatioiden olemassaolon perusta on USA:n hegemonian ylläpitäminen maailmantaloudessa (Robinson 2011, 19), jolloin nekin edelleen kiinnittyvät kansallisvaltiokeskeiseen ajatteluun. Tämä tulkinna kuvastaa omalla tavallaan maailmanjärjestelmänäkökulmaan sisältyvää geopolittista ulottuvuutta, jossa ydinvaltioiden hegemoniakamppailut ovat keskeisessä asemassa (ks. Wallerstein 1999, 58-60).

Tähän voi myös lisätä sen, että kansainvälisten edustustojen ja ylikansallisten organisaatioiden verkostoa dominoivat taloudellisesti vahvat ydinryhmät, kun taas periferiset ryhmät eivät ole kyenneet yhdyntymään keskenään (Austin ym. 2012, 270). Ylikansalliset rakenteet ovat näin itsessään jo vertikaalisesti fragmentoituneet. Austin kollegoineen toteaaakin, kansallisvaltiot saattavat hakea alueellista rakenteista turvaa autonomialleen tai kansainvälisen pääoman aiheuttamalle paineelle. Näin globalisaation luoma yhdyntymistrendi sisältää myös hajauttavan kehityslinjan. (Mt., 271.)

Valtion asema on kuitenkin myös muutostilassa. Valtio joutuu kansainvälisenä perusyksikkönä ope-roimaan vahvana toimijana globaalissa valtioiden verkostossa, mikä tuo sille kaksijakoisen roolin vallan käyttäjänä: Yhtäältä valtio delegoi valtaa alemmille tasoille mutta samalla se käyttää entistä suvereenisempaa valtaa varautuessaan globaaleihin uhkiin, kuten hillitsemättömään maahanmuuttoon, terrorismiin tai pandemioihin. (Vrt. Dean 2007, 116-117, 194.)

Uusliberalistiseen aikaan siirryttäessä 1970- 1980-luvulta alkaen (Suomessa vuosikymmen myöhemmin) keynesiläinen regiimi on purkaantunut desentralisoitumisen ja markkina-ajattelun muodossa. Valtio ei enää samassa määrin ohjaa palveluiden tuottamista, vaan on enemmänkin osa verkostoa, jossa palvelutuotanto tapahtuu. Oleellista on kuitenkin muistaa, että uusliberalistiseen aikaan siirtyminen ei ole perustaltaan muuttanut keynesiläistä suureen julkiseen sektoriin pohjautuvaa ajattelua. Julkiset menot ovat länsimaissa säilyneet suurina myös uusliberalistisena aikana. Kyseessä on enem-

män toimintatapojen tarkistaminen kuin palaaminen itsesäänteleviin markkinoihin.

Moision mukaan uusliberalismi ei ole vähentänyt valtiollisen säätelyn merkitystä. Pikemmin poliittista säätelyä tarvitaan aiempaa enemmän kilpailuolosuhteiden luomiseen. Valtiosta on näin muotoutumassa eräänlainen takaaja markkinoiden puitteille. ”Uusliberaaliin poliittiseen rationaliteettiin perustuva hallinto ilmentää, miten valtion tulee olla samaan aikaan sekä vahva säätelijä ja uudistaja että tietynlainen markkinoilla vastuullisesti toimiva säätelyvaltansa rajoittaja.” (Moisio 2012, 47.)

Valtiot muodostavat myös edelleen keskeisen toimintakentän poliittisille liikkeille, joista maailmanjärjestelmänäkökulmasta merkittävimmäksi nousevat antisysteemiset liikkeet (sosialidemokratia, nationalismi ja kommunismi). Ne ovat saaneet käyttövoimansa järjestelmän vastustamisesta ja sen muuttamisesta. Antisysteemisten liikkeiden toimintamekanismiin kuuluu kuitenkin pyrkimys päästää valtaa ja tekemään yhteiskunnallisia reformeja. (Wallerstein 1999, 67-69; 2003, 107-108.) Näin on käynyt useissa Länsimaissa varsinkin sosiaalidemokraattien osalta. Tähän prosessiin kuitenkin sisäänrakentuu se, että muuttaessaan järjestelmää antisysteemiset liikkeet itse asiassa vahvistavat järjestelmää samalla kun ne menettävät omaa muutosvoimaansa (mt., 68-69).

Perinteisten antisysteemisten liikkeiden vaikutusvalta 1900-luvun jälkipuoliskolla perustui siihen, että ne kykenivät pääsemään valtaan kansallisvaltioissa ja vaikuttamaan sitä kautta ratkaisevasti yhteiskunnalliseen kehitykseen. Vaikka näillä liikkeillä voi olla kansainvälinen agenda, niiden toimintapuitteet määrittyvät hyvin pitkälti kansallisten poliittisten kenttien kontekstissa. Lisäksi antisysteemisillä valtiokeskeisillä voimilla on usein tarve suhtautua kriittisesti globalisaatioon, mikä luo väistämättä pidäkkeitä ja säätelyä globalisaatiokehitykseen.

Sen sijaan esimerkiksi maailmanlaajuisten globalisaatiovastaisten liikkeiden vaikutusmahdollisuus on globaalilla tasolla rajallinen. Globalisaatiovastaisilla liikkeillä saattaa olla vaikutusvaltaa hallituksiin, yleiseen mielipiteeseen tai keskusteluagendoihin (ks. Buttel ja Gould 2004, 50; Stearns 2009, 155; Ylä-Tuomala 2010), mutta niillä ei ole tosiasiallista valtaa päättää asioista kansallisvaltiotasolla. Näin ne eivät myöskään suoranaisesti pysty vaikuttamaan päätök-

siin kansainvälisellä tasolla (ks. Martinelli 2005, 246–247).

Valtiokeskeisyydestä moitittu maailmanjärjestelmänäkökulma on siis edelleen relevantti, koska talouden, ympäristön ja sosiaalisten ongelmien globalisoituessa valtioiden poliittisen yhteisöllisyyden ulottuvuus ja sen puitteissa operoivat antisysteemiset liikkeet pitävät yllä maailmanjärjestelmän perusrakennelmaa ja hillitsevät maailmantaloutta muuntumasta aidoksi globaaliksi maailmanvaltioksi eli imperiumiksi.

Toisaalta globalisaatio, varsinkin sen tieto- ja viestintäteknologinen ulottuvuus, on nostanut kapitalistisen maailmantalouden uudenlaiseen historialliseen positioon. Maailmanjärjestelmä pitää edelleen sisällään ytimen, semiperiferian ja periferian, mutta enemmän kuin koskaan nuo rakenteet ovat toisistaan riippuvaisempia globaalilla tasolla. Oleellista on myös se, että globaalien rakenteiden vahvistuminen on luonut ensi kerran utuisen odotushorisontin siitä, että kansallisvaltiorakenteesta saatetaan – ainakin joillain alueilla – joskus luopua. Euroopan unionini tulee varmaankin tässä suhteessa ennakoimaan kehityksen suuntaa.

Seuraava suuri harppaus saattaa näin olla aito globaali maailmanvaltio, jonka taloudelliset, poliittiset, sosiaaliset ja kulttuuriset rakenteet perustuivat todennäköisesti johonkin muuhun kuin ytimeen, semiperiferiaan ja periferiaan. Toisin sanoen, kyseessä olisi uusi maailmanjärjestelmä. Toisaalta mahdollista on myös paluu jonkinlaiseen kansallisvaltioajattelun ja protektionismiin, joka sekkin, tutunoloisuudesta huolimatta, todennäköisesti edustaisi jonkinlaista uutta maailmanjärjestelmää. Lyhyesti ilmaistuna saatamme elää jonkinlaista murrosvaihetta, bifurkaatiotilaa (Wallestein 2003, 57-58), jossa maailmanjärjestelmä on ajautunut perustavanlaatuisen tienhaaraan.

Johtopäätöksiä ja pohdintaa

Maailmanjärjestelmänäkökulma ja globalisaationäkökulma tarjoavat erilaiset lähestymistavat käsitteellistä, tulkita ja ymmärtää globalisaatiokehitystä. Erityisesti tämä näkyy erilaisena tapoina tulkita kapitalismin historiallista kehitystä. Maailmanjärjestelmänäkökulmassa painottuu pitkän aikavälin

historiallinen tarkastelu, kun taas globalisaationäkökulmassa aikajänne on usein lyhyempi.

Toisaalta varsinainen ero näiden suuntausten välillä ilmenee tulkinnoissa kehityksen luonteesta. Maailmanjärjestelmänäkökulmassa lähtökohtana on tavoitella historiallisen tarkastelun avulla laadullista muutosta, joka kertoo jotain järjestelmän perustavanlaatuisista sosiaalisista, taloudellisista ja poliittisista muutoksista. Kyse on rakenteellisista ja funktionaalisista muutoksista, joiden kautta kapitalistinen maailmantalous on muodostunut globaaliksi, eriarvoistavaan vertikaaliseen työnjakoon perustuvaksi järjestelmäksi.

Globalisaationäkökulmassa maailmantalous laajenee omalakisesti ilman järjestelmätason logiikkaa, jolloin sen historiallinen perspektiivi näyttäytyy enemmänkin määrällisenä: pääomat, työvoima, teknologia ja tavarat liikkuvat nopeammin, laajemmalti ja dynaamisemmin kuin ennen, ilman järjestelmätason ohjausta.

Toiseksi maailmanjärjestelmänäkökulmaa erottaa globalisaationäkökulmasta poliittinen ulottuvuus, joka peilautuu erityisesti kansallisvaltioiden luonteeseen poliittisina toimijoina. Globalisaationäkökulmaan kuuluu vahvasti näkemys kansallisvaltioiden merkityksen vähenemisestä ja ylikansallisten valtioliittoutumien, yritysorganisaatioiden sekä epävirallisten järjestörakenteiden aseman vahvistumisesta politiikan ja talouden kentillä.

Maailmanjärjestelmänäkökulman perusrakenteet sen sijaan nojaavat siihen, että kansallisvaltiot ovat keskeisiä poliittisia yksiköitä kansainvälisessä järjestelmässä; itse asiassa koko järjestelmä perustuu siihen, että valtioilla on poliittista valtaa ja ne haluavat pitää siitä kiinni. Oleellista on myös ymmärtää valtiot poliittisina yhteisöinä, joiden konteksteissa antisysteemisistä poliittisista rakennelmat (esim. sosialidemokratia) toimivat. Vaikka monet perinteisistä antisysteemisistä liikkeistä eri maissa ovat menettäneet asemiaan, on niillä edelleen myös valtaa, ja ne käyttävät sitä kansallisten poliittisten agendojen edistämisen lisäksi myös globaalien ongelmien ratkonnassa.

Maailmaan on toki muodostunut vaikutusvaltaisia ylikansallisia organisaatioita ja myös maailmanlaajuisia liikkeitä, joilla on globaali antisysteeminen agenda. Globalisaationäkökulmassa tämän tyyppinen kehityskulku kertoo valtiollisten rakenteiden hiipu-

misesta ja asteittaisesta siirtymisestä kohti maailmanvaltiota tai globaalia hallintaa. Se saattaa olla edessä, mutta silloin kyseessä on jokin toinen kuin nykyinen kapitalistiseen maailmantalouden perustuva maailmanjärjestelmä.

Vaikka maailma on muuttunut 1970-luvun jälkeen, niin maailmanjärjestelmänäkökulma kykenee kuitenkin mukautumaan kohtuullisen hyvin myös 2000-luvun poliittisluonteilisiin virtauksiin: Kylmän sodan päättyminen heijastaa geokulttuurisen asettelman muutosta, jossa perinteisten antisysteemisten liikkeiden asemaa on alkanut horjua. Euroopan unionia ja sen mahdollista federalisoitumista voidaan tarkastella imperiumin näkökulmasta, joka on maailmanjärjestelmän yksi muoto. Kiinan asema nousu puolestaan liittyy kapitalistisen maailmantalouden hegemoniakamppailuihin, jossa Kiina saattaa olla seuraava voittaja Hollannin, Britannian ja USA:n jälkeen.

Sen sijaan globalisaatioon liittyvä tieto- ja viestinteknologian huima kehitys, yhä laajemmalla leviävät populaarikulttuuriset ilmiöt, kulttuurien ja identiteettien sekoittuminen sekä yksilöiden ja yhteisöjen maailmanlaajuisista verkottuminen voivat olla maailmanjärjestelmälle hieman hankalammin tulkittava tematiikka. Tältä osin 1970-luvulla syntyneet maailmanjärjestelmän perusparametrit saattaisivat olla hieman erilaisia, jos ne olisivat 2000-luvulla laadittu.

Toisaalta maailmanjärjestelmänäkökulmassa globalisaatio on aina ollut järjestelmässä itsessään sisällä, eikä sitä ilmiönä voida erottaa itse järjestelmästä. Jos siis maailmanjärjestelmänäkökulma saattaa olla hieman eksyksissä esimerkiksi media- ja populaarikulttuuristen ilmiöiden kanssa, niin ei se myöskään sorru globaalien ilmiöiden merkitysten ylitulkintaan (vrt. Goldfrank 2000, 152).

Näkökulmilla on myös annettavaa toisilleen. Maailmanjärjestelmänäkökulma voi tuoda globalisaationäkökulmaan suhteellisuutta ja historiallista perspektiiviä, kun taas globalisaationäkökulma voi luoda maailmanjärjestelmälle jäsentyneen horisonnin sille, että saatamme elää keskellä taloudellista, sosiaalista, poliittista ja kulttuurista murrosta.

Globalisaatio voi myös tarjota maailmanjärjestelmälle näkymän positiiviseen kehitykseen. Globalisaatio pitää sisällään paljon ongelmia, mutta lähtökohtaisesti se enemmänkin avaa mahdollisuuksia

kuin sulkee niitä: köyhyyttä voidaan vähentää, demokratiaa ja ihmisoikeuksia voidaan edistää ja ekologisia ongelmia voidaan ratkaista. Maailmanjärjestelmälle sen sijaan on ominaista apokalyptinen ja synkeähkö perusvire suhteessa tulevaisuuteen. Maailmanjärjestelmä voisi siis omaksua globalisaatiolta ripauksen toivoa ja uskoa parempaan huomiseen.

LÄHTEET

- Arrighi, Giovanni. 2010. *The long twentieth century: money, power and the origins of our times*. New and updated edition. New York: Verso.
- Austin, Kelly F., McKinney, Laura A. ja Kick, Edward, L. 2012. Globalization: theories of convergence and divergence in the world-system. Teoksessa Salvatore J. Baboness ja Christopher Chase-Dunn (eds.) *Routledge handbook of world-systems analysis*. Lontoo: Routledge, 265-273.
- Buttel, Frederick H. ja Gould, Kenneth A. 2004. Global social movements(s) at the crossroads: some observation on the trajectory of the anti-corporate globalization movement. *Journal of World-System Research* 10:2, 36-66. <http://jwsr.ucr.edu/archive/vol10/number1/pdf/jwsr-v10n1-buttelgould.pdf> Luettu 2.5.2010.
- Chase-Dunn, Christopher ja Hall, Thomas D. 1997. *Rise and demise: comparing world systems*. Boulder: Westview Press.
- Chase-Dunn, Christopher. 1999. Globalization: a world-systems perspective. *Journal of World-Systems Research* 5:2, 187-215. http://jwsr.ucr.edu/archive/vol5/number2/v5n2_split/jwsr_v5n2_chase-dunn.pdf Luettu 6.9.2012.
- Chase-Dunn, Christopher ja Manning, Susan. 2002. *City systems and world-systems: four millennium of city growth and decline*. IROWS Working Paper 7. <http://www.irows.ucr.edu/research/citemp/ccr02/ccr02.htm> Luettu 30.1.2011.
- Chew, Sing C. ja Lauderdale, Pat. 2010a. On national development: the development of underdevelopment. Teoksessa Sing C. Chew ja Pat Lauderdale (eds.) *Theory and methodology of world development*. New York: Palgrave McMillan, 1-5.
- Chew, Sing C. ja Lauderdale, Pat. 2010b. From national development to world development: the underdevelopment of development. Teoksessa Sing C. Chew ja Pat Lauderdale (eds.) *Theory and methodology of world development*. New York: Palgrave McMillan, 75-78.
- Dean, Mitchell 2007. *Governing societies: political perspectives on domestic and international rule*. Berkshire: Open University Press.
- Frank, Andre Gunder. 1966/2010. The development of underdevelopment. Teoksessa Sing C. Chew ja Pat Lauderdale (eds.), *Theory and methodology of world development: the writings of Andre Gunder Frank*. New York: Palgrave McMillan, 7-17.
- Frank, Andre Gunder. 1967/2010. Sociology of development and the underdevelopment. Teoksessa Sing.C. Chew ja Pat Lauderdale (eds.), *Theory and methodology of world development: the writings of Andre Gunder Frank*. New York: Palgrave McMillan, 19-73.

- Frank, Andre Gunder. 2005/2010. Debunk mythology, reorient reality. Teoksessa Sing C. Chew ja Pat Lauderdale (eds.), *Theory and methodology of world development: the writings of Andre Gunder Frank*. New York: Palgrave MacMillan 225-270.
- Frank, Andre Gunder ja Gills, Barry. 1992/2010. The 5,000-year world system: an interdisciplinary introduction.. Teoksessa Sing C. Chew ja Pat Lauderdale (eds.), *Theory and methodology of world development: the writings of Andre Gunder Frank*. New York: Palgrave MacMillan, 155-207.
- Frank, Andre Gunder ja Gills, Barry. 2002/2010. A structural theory of the 5,000-year world system. Teoksessa Sing C. Chew ja Pat Lauderdale (eds.) *Theory and methodology of world development: the writings of Andre Gunder Frank*. New York: Palgrave MacMillan, 97-123.
- Galtung, Johan. 2010. *Alueiden merkitys korostuu tulevaisuudessa: Euroopan unionissa tehtävä yhteistyö voisi toimia esimerkkinä uusien valtioiden keskittymille*. Vieraskynä. Helsingin Sanomat 30.4.2010.
- Gellert, Paul K ja Shefner, Jon. 2009. People, place, and time: how structural fieldwork helps world-systems analysis. *Journal of World-System Research* 15:2, 193-218 http://jwsr.ucr.edu/archive/vol15/Gellert_Shefner-vol15n2.pdf Luettu 2.5.2010
- Ghemawat, Pankaj 2011. *World 3.0. Global prosperity And how to achieve it*. Boston: Harvard University Press.
- Giddens, Anthony. 1995. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens ja Scott Lash (toim.), *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino, 83-152.
- Gills, Barry ja Frank, Andre Gunder. 1990. The cumulation off accumulation: theses and research agenda for 5000 years of world system history. *Dialectical Anthropology* 15:2.
- Goldfrank, Walter L. 2000. Paradigm regained? The rules of Wallerstein's world-system method. *Journal of World-System Research*. Special Issue: Festschrift for Immanuel Wallerstein, Part 1, 11:2, 150-195. <http://jwsr.ucr.edu/archive/vol6/number2/pdf/jwsr-v6n2.pdf> Luettu 28.12.2009.
- Held, David ja McGrew, Anthony. 2005. Globalisaatio: puolesta ja vastaan. Tampere: Vastapaino.
- Khanna, Parag. 2008. *The second world: empires and influence in the new global order*. Lontoo: Allen Lane.
- Martinelli, Alberto. 2005. From world system to world society? *Journal of World-System Research* 11:2, 240-260. <http://jwsr.ucr.edu/archive/vol11/number2/pdf/jwsr-v11n2-martinelli.pdf> Luettu 2.5.2010.
- Moisio, Sami. 2012. *Valtio, alue, politiikka: Suomen tilasuhteiden sääntely toisesta maailmansodasta nykypäivään*. Tampere: Vastapaino.
- Radice, Hugo 2009. Halfway to paradise? Making sense of the semi-periphery. Teoksessa Owen Worth ja Phoebe Moore (eds.) *Globalization and the "new" semi-peripheries*. New York: Palgrave Macmillan, 25-39.
- Ray, Larry. 2007. *Globalization and everyday life*. Lontoo: Routledge.
- Robinson, William I. 2011. Globalization and the sociology of Immanuel Wallerstein: A critical appraisal. *International Sociology* 1-23. <http://www.soc.ucsb.edu/faculty/robinson/Assets/pdf/Wallerstein.pdf>. Luettu 9.9.2012.
- Rostow, W.W. 1960. *The stage of economic growth: a non-communist manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, Tony. 1986. The underdevelopment of development literature. Teoksessa Atul Kohli (ed.) *The state and development in the third world*. NJ: Princeton University Press, 26-66.
- Stearns, Peter N. 2009. *Globalization in world history*. Lontoo: Routledge.
- Wallerstein, Immanuel. 1974. *The modern world system I: capitalist agriculture and the origins of European world-economy in the sixteenth century*. Lontoo: Academic Press.
- Wallerstein, Immanuel. 1980. *The modern world system II: mercantilism and the consolidation of the European world-economy, 1600-1750*. Lontoo: Academic Press.
- Wallerstein, Immanuel. 1989. *The modern world system III: the second era of great expansion of the capitalist world-economy, 1730-1840s*. Lontoo: Academic Press.
- Wallerstein, Immanuel. 1999. *Historical capitalism with capitalist civilization*. Lontoo: Verso.
- Wallerstein, Immanuel. 2002. *The capitalist world-economy: essays by Immanuel Wallerstein*. Studies in modern capitalism. Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge, Paris: Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.
- Wallerstein, Immanuel. 2003. *The decline of American power: the U.S in a chaotic world*. Lontoo: The New Press.
- Wallerstein, Immanuel. 2005. *World-systems analysis: an introduction*. Lontoo: Duke University Press.
- Wallerstein, Immanuel 2011. *The modern world-system IV: centrist liberalism triumphant, 1789-1914*. Los Angeles: University California Press. 2011.
- Van Hamme, Gilles ja Pion, Geoffrey. 2012. The relevance of the world-system approach in the era of globalization of economic flows and the networks. *Geografiska Annaler: series B. Human Geography* 94:1, 65-68. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0467.2012.00396.x/pdf> Luettu 6.9.2012
- Visuri, Pekka. 2011. *Maa-ilmamuutos ja Suomi*. Jyväskylä: WS-OYpro.
- Ylä-Tuomola, Tuomas. 2010. *Politiikan paluu: globalisaatio ja julkisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Zeitlin, Maurice 1984. *The civil wars in Chile (Or the bourgeois revolution that never)*. Princeton, NJ: Princeton University Press.